

Z zagadnień spójności linearnej tekstu (uwagi na marginesie edukacji językowej)

Postęp cywilizacyjny przełomu XX i XXI wieku stawia coraz większe wymagania przed współczesnym człowiekiem, a tym samym nowe wyzwania przed nowoczesną szkołą, rozumianą jako miejsce inspirujące i motywujące do działania, kreujące osobowość ucznia. W szybko zmieniającym się świecie, zmierzającym w kierunku globalnej wioski, szczególną rolę odgrywa niezakłócony przepływ informacji. O prawidłowym przepływie informacji i zachowaniu właściwych relacji interpersonalnych decyduje zdolność do współdziałania członków społeczności ludzkiej, oparta na wymianie słownych i pozasłownych sygnałów, a więc komunikacja międzyludzka¹. Zakłócenia w komunikowaniu interpersonalnym, w tym w komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej², utrudniają uczestnictwo w kulturze wąskiego i szerokiego kontaktu, generują konflikty. Umiejętność prowadzenia skutecznej komunikacji międzyludzkiej, w tym międzyjęzykowej i międzykulturowej, wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniom jednoczącej się pod koniec XX wieku Europy. Umiejętność prawidłowego budowania tekstu, jako środka przekazu informacji, za pomocą kodu graficznego to jeden z warunków kształcenia dialogicznego i wspólnotowego, a więc warunków edukacji prointegracyjnej i prospołnotowej³. Przemiany cywilizacyjne i kulturowe zachęcają do wyrażania włas-

¹ Na temat komunikacji międzyludzkiej zob. Z. Nęcki: *Komunikacja międzyludzka*. Kraków 1996.

² Interesujące spostrzeżenia dotyczące zakłóceń w komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej przedstawił Peter Franklin w referacie pt. *Lingua Franca Communication in the Global Village: The Role of Culture and the Enriched Foreign Language Curriculum* na konferencji nt.: *Język trzeciego tysiąclecia* w Krakowie 2–4 marca 2000 roku (tom pokonferencyjny w druku).

³ Zob. Z. Łomny: *Kształcenie dla dialogu i wspólnotowości. Filozoficzne i edukacyjne aspekty rozważań*. W: *Kształcenie porozumiewania się. Materiały konferencji naukowej, Opole 26–28.09.1994 r.* Red. S. Gajda, J. Nocoń. Opole 1994, s. 9–15, tam też bibliografia.

nych poglądów w formie komunikatu pisemnego. Jednocześnie pojawia się coraz więcej tekstów składniowo i stylistycznie niepoprawnych. Umiejętność nadawania i odbioru komunikatu decyduje o prawidłowym przepływie informacji, stąd rodzi się refleksja nad rolą i znaczeniem rozwijania w uczniach zdolności do budowania przekazu językowego, w tym komunikatu pisemnego, podporządkowanego wymogom spójności linearnej (składniowej)⁴.

Sposobem informowania staje się przekaz⁵, który swoim zakresem obejmuje kod językowy oraz kody pomocnicze: kinezyczny, proksemiczny i prozodyczny. Szczególnie istotne dla celów komunikatywnych jest wykorzystanie kodu językowego. Język bowiem jako narzędzie komunikacji społecznej pełni funkcje humanizujące i socjalizujące, a także określone funkcje kulturowe: poznawczą, kreatywną, interpretowania kultury i wartościowania⁶. Wartość kulturowa oraz humanizująca i socjalizująca, zamknięta w języku, zakłada stosowanie komunikatu ustnego bądź pisemnego. W praktycznym kształceniu polonistycznym, w zależności od strategii edukacyjnej i wieku ucznia, przeważa jeden z tych sposobów. Uznając za niezbędne istnienie każdego z typów przekazu, skupimy się na akcie komunikacji pisanej.

Spełnienie warunku wystąpienia pisanej formy przekazu, zarówno w oficjalnej, jak i w kolokwialnej sferze użycia, wymaga zaistnienia nadawcy i odbiorcy oraz komunikatu pisemnego — tekstu, który stanowi ciąg uporządkowanych, spojonych pod względem składniowym i znaczeniowym informacji podanych w pisemnej formie języka naturalnego. Z aktem komunikacji pisanej wiąże się inherentnie pojęcie nadawcy i odbiorcy informacji, komunikat językowy, a także sytuacja pozajęzykowa. Na sytuację zewnętrzną komunikatu składają się cechy osobowości nadawcy i odbiorcy, wiek, płeć, rodzaj kontaktu, rodzaj przekazywanej treści, funkcja komunikatu, miejsce przekazu, np. klasa szkolna, intencja nadawcza, np. przekaz w postaci pisma użytkowego, zawierający określone formuły grzecznościowe, różniący się tą właściwością

⁴ Na temat spójności — kohezji zob. R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler: *Wstęp do lingwistyki tekstu*. Tłum. A. Szwedek. Warszawa 1990, s. 20, s. 72—118; W. F. Gutwinski: *Cohesion in Literary Texts. A Study of Some Grammatical and Lexical Features of English Discourse*, Mouton. The Hague. Paris 1976; M. A. K. Halliday, R. Hasan: *Cohesion in English*. London 1976; S. Gramley i K.-M. Patzold: *A Survey of Modern English*. London—New York 1996, s. 182—201; S. Gajda: *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*. Warszawa 1982, s. 128—148, W. Bolecki: *Spójność tekstu (literackiego) jest konwencją*. W: idem: *Pre-teksty i teksty. Z zagadnień związków międzytekstowych w literaturze polskiej XX wieku*. Warszawa 1998, s. 29—59.

⁵ Na temat definicji przekazu zob. A. Weinsberg: *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa 1983, s. 22; M. Bugajski: *Podstawowe zagadnienia lingwistyki normatywnej*. Wrocław 1989, s. 66—67.

⁶ Zob. J. Bartmiński: *Wprowadzenie. Kulturowe funkcje języka*. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2: *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław 1993, s. 21—22.

od rozprawki⁷. Sytuacja komunikacyjna wpływa na wybór określonego rodzaju komunikatu. Z kolei rodzaj przekazu językowego decyduje o użyciu odpowiednich środków językowych, w tym takich, które spajają poszczególne zdania w całości formalnoznaczeniowe. Komunikaty są więc uwarunkowane genologicznie, podlegają lingwistycznej klasyfikacji i opisowi⁸. Stanowią także przedmiot rozważań w lingwistyce tekstu⁹, w której ramach mieści się spójność składniowa. Prowokują do poszukiwania semantycznych i składniowych środków językowych, decydujących o autentycznej jakości i wartości komunikatu. Zainteresowania ze strony genologii lingwistycznej i lingwistyki tekstu jednostkami większymi od zdania, które pełnią funkcję nośników informacji, mają swój ważny wymiar praktyczny. Przyczyniają się do usprawnienia działalności językowej w trakcie kształcenia umiejętności posługiwania się pisemnymi formami wypowiedzi, dają podbudowę teoretyczną w przygotowaniu uczniów do tworzenia określonych rodzajów komunikatów. Często jednak nauczyciele nie wykorzystują nowszych osiągnięć naukowych w tym zakresie lub też nie posiadają określonej wiedzy o prowadzonych badaniach¹⁰. Warto więc spojrzeć na tekst jako na pisemny nośnik informacji, zainteresować jego istotą i niepowtarzalnością zarówno nauczyciela, jak i ucznia. W praktyce szkolnej ważne jest zaakcentowanie znaczenia syntaktycznego stosunku nawiązania¹¹ w budowaniu pisemnego aktu nadawczego. Tekst pisemny to komunikat utrwalony, który zawiera wiedzę nadawcy, wiedzę starannie przemyślaną i skomponowaną, wymagającą dłuższego zastanowienia. Nadawca jest przygotowany na to, że tekst może dotrzeć do jednego lub kilku odbiorców i stosuje określone zabiegi zgodne z uzusem społecznym, normą obyczajową, konwencją kulturową, również zabiegi językowe, w tym zmierzające do spójności składniowej tekstu. Tekst, zgodnie

⁷ O formułach grzecznościowych zob. M. Bugajski: *Niektóre formy grzecznościowe w języku bułgarskim i polskie ich odpowiedniki*. „Język Polski” 1983, R. 13, s. 26–33; U. Żydek-Bednarczuk: *Etykieta językowa w ujęciu semantycznym i pragmatycznym*. W: „Studia i Materiały Polonistyczne”. T. 3. Piotrków Trybunalski 1997, s. 237–245.

⁸ Zob. M. Bugajski: *Podstawowe zagadnienia lingwistyki...*, s. 54–62; A. Furdal: *Genologia lingwistyczna*. „Biuletyn PTJ” 1982, z. 39, s. 61–70.

⁹ Zob. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław—Warszawa—Kraków 1993.

¹⁰ Dlatego system studiów podyplomowych został tak zorganizowany, aby wyposażać nauczyciela w wiedzę teoretyczną dotyczącą budowania komunikatu językowego, a zwłaszcza w umiejętności praktycznego zastosowania tej wiedzy, np. edukacja polonistyczna w zreformowanej szkole dla magistrów filologii polskiej — studia podyplomowe uruchomione w Piotrkowie Trybunalskim przez filię Instytutu Filologii Polskiej WSP im. J. Kochanowskiego w Kielcach.

¹¹ Z. Klemensiewicz: *O syntaktycznym stosunku nawiązania*. W: *idem: Ze studiów nad językiem i stylem*. Warszawa 1969, s. 200–212.

z teorią tekstu¹², „jest wyłącznie wypowiedzią całościową, będącą pełnym wyrazem intencji mówiącego. Jest to warunkujący układ znaczący — układ, którego elementy poddane są określonemu uporządkowaniu. Jego całościowy sens zależy od tego, gdzie usytuowane zostały granice komunikatu i jakie wewnętrzne relacje wiążą jego poszczególne elementy składowe.”¹³

Wśród takich kryteriów tekstowości, jak: koherencja, informatywność, intencjonalność, akceptabilność, sytuacyjność, intertekstowość¹⁴, wyróżniamy „spójność, ang. *cohesion*, niem. *Kohäsion*, która dotyczy sposobu, w jaki składniki tekstu powierzchniowego, tzn. wyrazy, które słyszymy i widzimy, są ze sobą wzajemnie powiązane. Składniki powierzchniowe są od siebie wzajemnie zależne zgodnie z gramatycznymi formami i konwencjami; spójność opiera się więc na zależnościach gramatycznych.”¹⁵

Budowa społeczeństwa informatycznego wymaga sprawnego przekazu i przetwarzania informacji podanej w subkodzie pisemnym. Aby warunek ten był spełniony, przetwarzany materiał musi być prawidłowo zorganizowany. Właściwą organizację zapewnia system zależności gramatycznych, a więc system składniowy. Składnia zatem odgrywa bardzo ważną funkcję w komunikacji. „Umysł ludzki jest raczej ograniczony w swojej zdolności do magazynowania materiału powierzchniowego wystarczająco długo, aby na tym materiale pracować. Materiał ten jest umieszczony w magazynie aktywnym, »w pamięci czynnej«, gdzie środki przetwarzania są przydzielone poszczególnym elementom według ich ważności. Wizualny czy też akustyczny ślad postrzeganego materiału jest tak krótkotrwały, że należy nałożyć na niego natychmiast pewną prowizoryczną organizację. Tak prowizorycznie zorganizowany materiał może być zapamiętany przez dłuższy czas, ale nawet i wtedy tylko w pewnych skromnych granicach. Wynika z tego, że przetwarzanie tekstu nie pozwala na natychmiastowe przeszukiwanie rozległych »magazynów wiedzy o świecie« uczestnika komunikacji; musi istnieć jakiś pomocniczy system organizacyjny [...]”¹⁶ Tym systemem jest właśnie składnia. Jednocześnie należy pamiętać, że tekst stanowi nie tylko strukturę składniową, ale także strukturę znaczeniową, którą tworzy nadawca w określonym celu i w określonej sytuacji komunikacyjnej. Tekst jest więc strukturą o charakterze oryginalnym i niepowtarzalnym. Jego generowanie nie może podlegać tylko i wyłącznie regułom skład-

¹² Badania nad tekstem trwają w Polsce od prawie 30 lat. Problematyka ta została podjęta z inicjatywy M. R. Mayenowej, zob.: *O spójności tekstu*. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław 1971. Pierwszą próbą usystematyzowania zagadnień wchodzących w obręb teorii tekstu jest opracowanie T. Dobrzyńskiej: *Tekst. Próba syntezy*. Warszawa 1993, zob. także eadem: *Tekst*. W: *Encyklopedia kultury...*, s. 283—304, tam też bibliografia.

¹³ Zob. eadem: *Tekst*. W: *Encyklopedia kultury...*, s. 283.

¹⁴ Zob. R.-A. de Beugrande, W. U. Dressler: *Wstęp do lingwistyki...*

¹⁵ Zob. ibidem, s. 20.

¹⁶ Zob. ibidem, s. 72—73.

niowym, nie może być uzależnione tylko od składniowych mechanizmów spójności.

Twórca i dekodent tekstu musi uzyskać więc określone umiejętności lingwistyczne, aby struktury powierzchniowe i treść pojęciową właściwie przekazać i prawidłowo zrozumieć.

Tekst to skomplikowana całość wymagająca zaistnienia różnorodnych czynników tekstowości (już w pracy wymienionych). W edukacji polonistycznej niezmiernie ważne staje się więc nabycie umiejętności zastosowania odpowiednich determinantów tekstowości, aby całość wypowiedzeniowa — generowana przez ucznia w kodzie graficznym — spełniała funkcję bycia tekstem. Ponieważ tekst jest złożonym znakiem językowym, który zawiera formalne wskaźniki całościowości, w edukacji językowej istotne będzie nabycie umiejętności lingwistycznych na płaszczyźnie kohezji, tj. linearnego wiązania kolejnych zdań, umiejętności spajania jednostek zdaniowych w jeden ciąg. Służą temu określone składniowe środki wiązania wypowiedzi. Wykładniki spójności linearnej ułatwiają odbiór wypowiedzi, porządkują relacje między składnikami, umożliwiając odnoszenie jednych elementów do innych.

Do wzmacniania spójności tekstu służą proformsy, czyli „oszczędne, krótkie wyrazy nie mające swojej treści, które w tekście powierzchniowym mogą zastępować bardziej określone, treściowo aktywizujące wyrażenia”¹⁷. Są nimi przede wszystkim zaimki; zastępują one różne wyrazy w tekście, wchodząc z nimi w koreferencję¹⁸, i mają inherentnie wkomponowane pojęcie wskazywania. Relacja składniowa, która polega na wiązaniu jednostek zdaniowych za pomocą zaimka wskazującego osobowego *on, ona, ono* (wyrażenia anaforycznego), zastępującego użyty w poprzednim wypowiedzeniu (wypowiedzeniach) rzeczownik, grupę nominalną (wyrażenie anaforyzowane), określona jest mianem anafory¹⁹, np.: *Adam Mickiewicz cieszył się uznaniem środowiska emigracyjnego. Jego twórczość wzbudzała zachwyt.* Zaimki w tym zabiegu składniowym przejmują niektóre właściwości formalnogramatyczne od zastępowanych wyrażen anaforyzowanych, głównie rodzaj i liczbę, a tym samym mogą zapewnić właściwe odesłanie. Z prawidłowym przyporządkowaniem

¹⁷ Zob. ibidem, s. 90.

¹⁸ Zob. J. Panevová: *Koreference v gramatice a v textu (nutnost strukturního popisu a jeho hranice)*. W: *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*. Red. E. Jędrzejko. Katowice 1998, s. 128—135.

¹⁹ Na temat anafory jako zjawiska składniowego zob. Z. Topolińska: *Anafora — wtórny system odniesienia w tekście*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Red. Z. Topolińska. Warszawa 1984, s. 326—329; *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego...*, s. v. *anafora*. I; *Słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Warszawa 1998, s. v. *anafora* II; R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler: *Wstęp do lingwistyki...*, s. 90—91. Różne techniki anaforyzacyjne, oprócz użytej w tym miejscu pronominalizacji, omawia R. Grzegorzewska: *Polskie leksemy z wbudowaną informacją anaforyzacyjną*. W: *Anafora w strukturze tekstu*. Red. M. Grochowski. Warszawa 1996, s. 71—77.

kategorii gramatycznych w odniesieniu anaforycznym mają trudności osoby z ubytkiem słuchu i osoby upośledzone²⁰. Stąd zrozumienie funkcji koreferującej wyrażen anaforycznych jest bardzo ważne w edukacji językowej osób z uszkodzonym słuchem, z opóźnionym rozwojem mowy, upośledzonych, z różnymi defektami intelektualnymi.

Z kolei zjawisko składniowe polegające na zastąpieniu przez zaimek wyrazów, które dopiero wystąpią w tekście, polegające na użyciu zaimka w pozycji wyprzedzającej wyraz lub grupę wyrazów, do której ten zaimek się odnosi i którą zastępuje, określane jest mianem katafory²¹. Katafora najczęściej funkcjonuje w obrębie wypowiedzenia, np.: *Ojciec wierzył **jego** słowom, bo ufal synowi*. Wiąże również jednostki zdaniowe, zwłaszcza gdy zaimek odnosi się do kilku wyrazów informujących o danym wydarzeniu i zastępuje je, np.: *Nie mógł w **to** uwierzyć. Polacy awansowali dalej*.

Implicytnym środkiem więzi, w przeciwieństwie do eksplicytnych: anafory i katafory, jest elipsa. Polega ona na opuszczeniu, pominięciu wyrazu, który wystąpił w zdaniu poprzedzającym lub wystąpi w następnym wypowiedzeniu²². Zdanie z elipsą jest zrozumiałe w odniesieniu do zdania nieeliptycznego i tworzy z nim całość tekstową. Składnik syntaktyczny (leksem) wyrażony *explicite* w pierwszym zdaniu ciągu wielozdaniowego jest wyelidowany w drugim zdaniu. Leksem ten stanowi wspólny składnik jako element wyrażony i jako wykładnik zerowy obu zdań: zdania stanowiącego kontekst i zdania nawiązującego do kontekstu, np.: ***Obrazy Matejki** świadczyły o wielkim talencie malarza. Były inspiracją dla następnych pokoleń artystów*.

Anafora, katafora, elipsa pozwalają unikać powtórzeń w tekście, są sposobem na redukcję rozciągłości tekstu.

Zjawisko składniowe o przeciwnym charakterze, eksponujące powtórzenie to paralelizm składniowy, który „polega na powtórzeniu struktury poprzedniego zdania lub członu syntaktycznego, często połączony z powtórzeniem części jednostek leksykalnych”²³, np.: ***Za działalność charytatywną** uzyskał wdzięczność potrzebujących. **Za twórczość pisarską** wielbili go wszyscy. **Za-***

²⁰ Przedstawione tu spostrzeżenia oparte są na własnych obserwacjach autora tekstu poczynionych w czasie prowadzenia lekcji języka polskiego w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci i Młodzieży Niedosłyszącej i Słabosłyszącej nr 1 w Lublińcu.

²¹ Na temat katafory zob. *Encyklopedia języka polskiego*. Red. S. Urbańczyk. Wrocław—Warszawa—Kraków 1992, s. v. *katafora*; *Słownik terminów literackich...*, s. v. *katafora*; R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler: *Wstęp do lingwistyki...*, s. 91–92.

²² O pojęciu elipsy zob. *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. v. *elipsa*; M. Grochowski: *O pojęciu elipsy*. „Pamiętnik Literacki” 1976, z. 1, s. 121–136; idem: *Czy zjawisko elipsy istnieje?* W: *Tekst. Język. Poetyka. Zbiór studiów*. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław 1978, s. 73–85, tu także literatura przedmiotu.

²³ Zob. *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. v. *paralelizm*; R.-A. de Beaugrande, W. U. Dressler: *Wstęp do lingwistyki...*, s. 85–86.

stosowanie paralelizmu składniowego umożliwia uporządkowanie ciągu wielozdaniowego. Tekst staje się rytmiczny, regularny, sprawia wrażenie staranniego przemyslanego.

Do wzmacniania spójności składniowej tekstu służą także inne środki, takie jak: nominalizacje, wypowiedzenia pytające, koniektywy: spójniki, przymki, relatywy, konstrukcje więzi, odesłania, partykuły²⁴, które w znacznej mierze dotyczą komunikatów pisanych, ale i mówionych.

Należy ćwiczyć i doskonalić umiejętności lingwistyczne w zakresie stosowania składniowych środków nawiązania. Z jednej strony wpływają one na ekonomiczność komunikatu, pozwalają na zastosowanie zasady ekonomii w języku²⁵, z drugiej strony powodują zachwianie precyzji przekazu. Dlatego ważny jest odpowiedni dobór wskaźników nawiązania przy budowaniu tekstu, istotne staje się właściwe rozmieszczenie w tekście i dozowanie wskaźników proporcjonalnie do możliwości percepcyjnych i dekodujących odbiorcy komunikatu, wyrobienie w nadawcy zdolności odgadywania tych możliwości. Jednoznaczność i precyzja przekazu jest zachwiana zwłaszcza wtedy, gdy między wyrażeniem anaforycznym i jego poprzednikiem oraz między formą eliptyczną i pełną występuje znaczna odległość, długi fragment komunikatu. Również katafora może stanowić dla odbiorcy źródło zakłócające percepcję komunikatu. Jednak użycie wskaźników nawiązania okazuje się pretekstem do poszukiwania odniesień i dzięki temu wciąga w tekst, prowokuje do jego gruntownej analizy. Przy zmianie ról komunikacyjnych — kiedy odbiorca staje się nadawcą — doświadczenia związane z rozszyfrowywaniem tekstu są wykorzystane przez nowego nadawcę do tworzenia komunikatu dokładniej przemyslanego.

Spora grupa dzieci i młodzieży ma jednak kłopoty z pisaniem wypracowań, z używaniem różnych form wypowiedzi. Jak wykazują badania E. Polańskiego i H. Synowiec, „w wypracowaniach uczniowskich zauważa się zazwyczaj takie nieudolności, jak mała spójność tekstu oraz błędy w jego organizacji”²⁶. Wynika to z braków w zdolnościach dokonywania zabiegów kohezyjnych, a także z asymetryczności ról partnerów interakcji: nauczyciel — uczeń, blokującej uczniów, którzy zamiast kodem rozwiniętym posługują się w środowisku szkolnym kodem ograniczonym. Uczniowie niechętnie stosują oficjalne

²⁴ Zob. S. Gajda: *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*. Warszawa—Wrocław 1982, s. 134—138; E. Jędrzejko: *Nominalizacja w systemie i tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice 1993; M. Grochowski: *O partykułach jako wykładnikach nawiązania. Analiza wyrażenia „wręcz”*. W: *Anafora w strukturze tekstu*...

²⁵ Zob. *Encyklopedia języka...*, s. v. *ekonomia w języku*; M. Tokarz: *Zasada ekonomii w komunikacji językowej*. „Filozofia Nauki” 1994, nr 3—4, s. 37—56.

²⁶ Zob. E. Polański, H. Synowiec: *Badania nad językiem uczniów i jego zróżnicowaniem*. W: *Kultura. Język. Edukacja*. T. 1. Red. R. Mrózek. Katowice 1995, s. 175.

komunikaty pisane, wolą rezygnować z oficjalności na rzecz tekstów o charakterze kolokwialnym, potocznym. Brak umiejętności językowych, w tym umiejętności w budowaniu komunikatu, we wzmocnieniu jego spójności, w proporcjonalnym doborze środków usuwających powtórzenia, wpływających na ekonomię przekazu oraz środków oddziałujących na precyzję i rytmikę, przyczynia się do narastania niepowodzeń szkolnych, negatywnego nastawienia do szkoły. Taka sytuacja odciska też swoje piętno na przyszłej karierze zawodowej. Należy przy tym pamiętać, że bez wykształcenia umiejętności tworzenia tekstów nie zostanie osiągnięty wysoki poziom rozumienia tekstu, jego odbioru, że obie umiejętności muszą być kształtowane w ścisłej współzależności. Problem nadawania i odbioru informacji dotyczy uczniów z różnych środowisk, przy czym „przeważnie młodzież ze szkół zawodowych wykazuje słabe umiejętności czytania i poprawnego zapisu wyrazów oraz budowania dłuższych wypowiedzi, a ze względu na barierę leksykalną i syntaktyczną — ma trudności z odbiorem tekstów literackich i popularnonaukowych, w tym także tekstów podręczników szkolnych”²⁷.

Sprawność dotycząca budowania tekstu wymaga, aby w procesie dydaktycznym, w asymetrycznym układzie nauczyciel — uczeń przy zastosowaniu określonych modeli komunikacji pisanej i pisano-mówionej²⁸ (także w układzie symetrycznym: uczeń — uczeń) realizowane było nabywanie językowej kompetencji przybliżonej. Kompetencja przybliżona bowiem rozumiana jest jako „świadomość językowa ucznia przejawiająca się we wzroście mocy reguł strukturalnych, dla której charakterystyczna jest spójność, jako jeden z warunków tekstowości”²⁹.

Położenie nacisku na kształcenie umiejętności praktycznych w polskiej szkole, w tym wypadku umiejętności prawidłowego formułowania spójnej całości tekstowej, ułatwia wprowadzenie do użytku szkolnego autorskich programów nauczania³⁰, twórczych rozwiązań nauczycieli praktyków, będących w bezpośrednim kontakcie ze swoimi wychowankami.

²⁷ Zob. ibidem, s. 169.

²⁸ Modele komunikacji pisanej i pisano-mówionej wyróżnia i opisuje J. Kowalikowa: *Formy komunikacji językowej w szkole. W kręgu faktów i postulatów*. W: *Kształcenie porozumiewania się. Materiały...*, s. 150–151.

²⁹ Zob. T. Rittel: *Modelowanie dyskursu edukacyjnego. Kompetencja docelowa*. W: *Kultura. Język. Edukacja*. T. 2. Red. R. Mrózek. Katowice 1998, s. 223.

³⁰ Zob. Rozporządzenie MEN z dn. 15 lutego 1999 roku w sprawie warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania z zakresu kształcenia ogólnego oraz warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego podręczników i zalecania środków dydaktycznych; Rozporządzenie MEN z dn. 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Cyt. za: R. Pawłowska, P. Doroszewski, A. Lewińska, E. Rogowska: *Język polski. I nadziwić się nie mogę. Program nauczania w klasach IV–VI szkoły podstawowej (II etap edukacyjny)*. Gdańsk 1999, s. I–IV. Zob. też: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego*. Dz.U. RP 1999, nr 14.

Не менее istotne wydaje się również odpowiednie przygotowanie nauczycieli do wyzwań, jakie stawia przed szkołą świat XXI wieku. W przygotowaniu kadr nauczycielskich należy uwzględnić naukową, akademicką i szkolną płaszczyznę edukacyjnego obiegu wiedzy językowej³¹.

Pozytywna wizja szkoły, budowana od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, zakłada wykreowanie tej instytucji jako przyjaznej uczniom enklawy, przeciwwagi dla brutalizacji i wulgaryzacji życia społecznego. Być może taka koncepcja jest wyidealizowana, jednak niezbędna do ukształtowania pokolenia otwartego na tekst, potrafiącego przekazać racjonalnie budować, modyfikować i odbierać, pokolenia, nie zablokowanego, nie wciśniętego w sztywne ramy i ograniczenia systemu totalitarnego. Praca nad formowaniem komunikatu, a więc praca nad tekstem twórczym, pozwala odblokować wartości intelektualne tkwiące w uczniu, wyrazić własne „ja”, uaktywnić zdolność do analizowania zjawisk społecznych (służą temu np. formy publicystyki uczniowskiej w gazetkach szkolnych). Oczywiście, środki składniowe, które spajają wypowiedzenie w tekście, są tylko jednym z elementów składających się na skomplikowaną wartość jednostkowego myślenia, jaką jest tekst.

³¹ Zob. R. Mrózek: *Od edukacji lingwistycznej do lingwistyki edukacyjnej (kilka wstępnych uwag)*. W: *Kultura. Język. Edukacja*. T. 1..., s. 181.

Гжегож Майковски

IZ WOPROSOW LINEARNOJ SWYAZNOSTI TEKSTA (ZAMECANIA NA POLYACH JAZYKOWOGO OBRASOWANIJA)

Резюме

В языковом образовании существенное значение имеет приобретение учениками лингвистических навыков в плоскости когезии, т.е. линейного соединения следующих предложений. Этому служат определённые показатели синтаксической связи, напр. анафоры, катафоры, эллипсисы, которые устраняют повторения в тексте, синтаксический параллелизм, который экспонирует повторения. Эти средства с одной стороны влияют на экономичность сообщения, с другой же способствуют неустойчивости восприятия передачи. Поэтому важна соответствующая подборка и размещение показателей обращения при создании текста.

Grzegorz Majkowski

ON LINEAR TEXT COHESION
(SIDE-NOTES CONCERNING THE LINGUISTIC EDUCATION)

S u m m a r y

It is important that schoolchildren identify and make use of elements of linear text cohesion, e.g. anaphors, cataphors, ellipsis, syntactic parallels, which make texts more economical but, on the other hand, may hinder communication.